

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Одеська юридична академія»

Кафедра філософії

ЛОГІКА

методичні рекомендації до практичних занять

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

для всіх спеціальностей

Одеса
2026

*Рекомендовано навчально-методичною радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(Протокол № 5 від 24.06.2026 р.)*

Укладачі:

Крижановська Т. О. – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії НУ «ОЮА» (ORCID ID 0000-0002-6391-6871)

Рецензенти:

Голубович Інна Володимирівна – доктор філософських наук, професор, завідувачка кафедри філософії Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова;

Міхейцева-Цінгрош Катерина Олександрівна – доктор філософії за спеціальністю «Філософія», завідувачка кафедри мистецтвознавства та загальногуманітарних дисциплін Міжнародного університету.

Логіка : методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти для всіх спеціальностей [Електронне видання] / уклад.: Т. О. Крижановська. Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». – Одеса : 2026. – 63 с. – Режим доступу: <https://>

Навчально-методичні рекомендації призначені для здобувачів вищої освіти, які вивчають дисципліну «Логіка».

У методичних рекомендаціях подано зміст практичних занять за темами навчальної дисципліни, ключові поняття, мету та завдання занять, питання для обговорення, практичні завдання різних рівнів складності, алгоритми виконання окремих завдань, питання заліку, а також перелік рекомендованих джерел.

Методичні рекомендації рекомендовано використовувати у навчальному процесі під час підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти всіх спеціальностей.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ТЕМА 1. Логіка як здатність людського розуму і як система знань. Загальні логічні методи пізнання	7
ТЕМА 2. Поняття як форма мислення. Відношення між поняттями.....	11
ТЕМА 3. Логічні операції над поняттями.....	16
ТЕМА 4. Висловлювання як форма думки. Прості судження. Логічний квадрат ...	21
ТЕМА 5. Складні судження. Основні закони логіки	26
ТЕМА 6. Модальні висловлювання. Питання як вид висловлювання.....	31
ТЕМА 7. Умовивід як форма мислення. Безпосередні умовиводи. Ймовірнісні умовиводи.....	35
ТЕМА 8. Дедуктивні умовиводи. Простий категоричний силогізм.....	39
ТЕМА 9. Логічна аргументація та її форми.....	55
ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЗАЛІКУ	59
РЕКОМЕНДОВАНИЙ ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ	61

ВСТУП

Логіка є однією з фундаментальних дисциплін, що формує культуру мислення, здатність до послідовного аналізу інформації, обґрунтування висновків та критичної оцінки міркувань. У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства, зростання обсягів інформації та ускладнення професійної комунікації логічна підготовка набуває особливого значення для фахівців різних спеціальностей.

Практичні заняття з логіки спрямовані не лише на засвоєння теоретичних положень, а насамперед на формування практичних навичок логічного аналізу, побудови та оцінювання міркувань, виявлення логічних помилок, роботи з поняттями, судженнями, умовиводами й аргументацією. Особлива увага приділяється розвитку вміння застосовувати логічні знання під час навчання та у майбутній професії.

Методичні рекомендації побудовані відповідно до тем навчальної дисципліни «Логіка» та містять: теми практичних занять, ключові поняття, мету і завдання занять, питання для обговорення, практичні завдання різних рівнів складності, алгоритми виконання окремих завдань, питання для підготовки до заліку та рекомендований перелік джерел.

Метою практичних занять є формування у здобувачів вищої освіти навичок логічного мислення, аналізу інформації та побудови обґрунтованих міркувань.

Завдання:

- засвоєння основних понять, законів і форм логічного мислення;
- формування вмінь аналізувати поняття, судження, умовиводи та аргументацію;
- розвиток навичок виявлення логічних помилок;
- оволодіння способами побудови логічно правильних міркувань;
- формування навичок застосування логічних методів під час навчання та розв'язання професійних завдань;
- розвиток критичного та послідовного мислення;
- формування вміння аргументовано обґрунтовувати власну позицію.

Практичні завдання у методичних рекомендаціях поділені на три рівні складності:

Рівень 1 – базовий;

Рівень 2 – аналітичний;

Рівень 3 – творчо-практичний.

Критерії оцінювання¹:

60–73 бали (задовільно – базовий рівень). Здобувач:

- відтворює основні поняття та положення теми;
- виконує базові завдання за зразком;
- частково визначає логічні форми та зв'язки;
- допускає помилки у логічному аналізі та аргументації;
- потребує допомоги під час виконання складніших завдань.

74–81 бали (добре – аналітичний рівень). Здобувач:

- правильно застосовує основні логічні поняття та правила;
- аналізує структуру понять, суджень і умовиводів;
- уміє виявляти типові логічні помилки;
- виконує аналітичні завдання з незначними неточностями;
- демонструє достатній рівень самостійності у міркуваннях.

82–89 балів (дуже добре – практичний рівень). Здобувач:

- впевнено застосовує логічні методи аналізу;
- аргументовано пояснює логічні зв'язки;
- коректно будує та оцінює міркування;
- самостійно виконує практичні та ситуативні завдання;
- демонструє здатність до логічного узагальнення та критичного аналізу.

90–100 балів (відмінно – високий творчо-аналітичний рівень). Здобувач:

- демонструє системне розуміння логічних понять і законів;
- творчо застосовує логічні знання у професійно орієнтованих ситуаціях;
- самостійно формулює логічно коректні міркування;
- глибоко аналізує аргументацію та виявляє приховані логічні помилки;
- демонструє високий рівень культури мислення, послідовності та обґрунтованості суджень.

Методи навчання. Освітній процес з навчальної дисципліни «Логіка» здійснюється у формах лекцій, практичних (семінарських) занять, самостійної роботи здобувачів вищої освіти, виконання письмових практичних, індивідуальних і творчих завдань, а також підсумкових контрольних робіт, тестів.

Під час лекцій використовуються мультимедійні презентації, а також елементи інтерактивної бесіди, спрямовані на актуалізацію опорних знань здобувачів, постановку проблемних питань і формування цілісного розуміння навчального матеріалу.

¹ Див. : Положення про організацію освітнього процесу в Національному університеті «Одеська юридична академія».

Основна увага у даних методичних рекомендаціях приділяється організації практичних занять, під час яких застосовуються методи навчання, спрямовані на розвиток логічного, критичного та аргументованого мислення. Особливістю організації практичних занять є поєднання репродуктивних, аналітичних і творчо-практичних методів навчання, що відповідає трирівневій системі практичних завдань, запропонованій у цих методичних рекомендаціях. Зокрема, використовуються:

- метод логічного аналізу понять, суджень, умовиводів та аргументації;
- метод аналізу конкретних ситуацій (case-study), спрямований на застосування логічних знань під час розв'язання навчальних і професійно орієнтованих завдань;
- метод побудови та оцінювання аргументації, що передбачає формулювання власної позиції та її логічне обґрунтування;
- метод виявлення й аналізу логічних помилок у міркуваннях;
- метод порівняння, класифікації, узагальнення та систематизації логічної інформації;
- метод самостійної роботи з навчальним матеріалом, що передбачає структурування теоретичних положень, підготовку до практичних занять, виконання письмових завдань і контрольних робіт;
- творчо-практичний метод, який реалізується через виконання завдань підвищеного рівня складності, розроблення власних прикладів, аналіз дискусійних ситуацій та побудову логічно коректної аргументації.

Поєднання зазначених методів сприяє послідовному переходу від засвоєння теоретичних положень до формування практичних умінь аналізувати інформацію, будувати й оцінювати міркування, виявляти логічні помилки, обґрунтовувати власну позицію та самостійно розв'язувати логічні завдання різного рівня складності.

Автор сподівається, що робота з даними методичними рекомендаціями допоможе здобувачам вищої освіти не лише успішно опанувати навчальну дисципліну «Логіка», а й розвинути навички критичного, послідовного та аргументованого мислення, необхідні для навчання та майбутньої професії.

ТЕМА 1.

Логіка як здатність людського розуму і як система знань. Загальні логічні методи пізнання

Тема практичного заняття № 1: Логіка як форма мислення та інструмент пізнання

Ключові поняття. Логіка, мислення, поняття, судження, умовивід, істинність, правильність, мова, знак, значення, смисл, аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, ідеалізація, узагальнення, аналогія.

Мета заняття: сформувати у студентів цілісне уявлення про логіку як здатність людського мислення та як систему знань про закони і форми правильного міркування, а також розкрити значення основних логічних методів пізнання для аналізу інформації та обґрунтування висновків.

Завдання:

- з'ясувати особливості логіки як здатності людського мислення та як науки;
- усвідомити зв'язок логіки і мови як засобу вираження думки;
- розмежувати істинність і логічну правильність міркувань;
- охарактеризувати основні загальні методи пізнання;
- сформувати вміння визначати логічні методи у практичних ситуаціях;
- розвинути навички аналізу та критичного осмислення інформації у навчанні та майбутній професії.

Питання практичного заняття:

1. Логіка як здатність людського розуму.
2. Логіка як наука: її предмет, функції та значення.
3. Співвідношення логіки і мови.
4. Істинність і логічна правильність: у чому різниця і чому вона важлива?
5. Основні загальні методи пізнання та їх роль у науковому і повсякденному мисленні (аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, узагальнення, аналогія).

Практичні завдання

Рівень 1

1. Визначте, про що йдеться, – про логіку як здатність розуму чи як науку:
 - 1.1. Людина будує послідовне міркування.
 - 1.2. Логіка досліджує форми мислення.
 - 1.3. Бухгалтер перевіряє узгодженість даних у фінансовій звітності.
2. Вкажіть, що характеризує висловлювання, – істинність чи правильність:
 - 2.1. Судження відповідає фактам.
 - 2.2. Висновок логічно випливає із засновків.
 - 2.3. У звіті зазначено достовірні дані про доходи підприємства.
 - 2.4. Висновок аудитора ґрунтується на логічно послідовному аналізі документів.

Рівень 2

3. Визначте метод пізнання:
 - 3.1. Бухгалтер розподіляє фінансову діяльність підприємства на окремі складові: доходи, витрати, податкові зобов'язання.
 - 3.2. На основі аналізу фінансових звітів за кілька років робиться висновок про стабільне зростання прибутку.
 - 3.3. Виходячи із податкового законодавства, фахівець визначає порядок оподаткування конкретної операції.
 - 3.4. Економіст переносить досвід успішної фінансової моделі одного підприємства на інше, вважаючи, що результати будуть подібними.
 - 3.5. Після аналізу кількох звітних періодів підприємства робиться висновок про загальну тенденцію зростання витрат.
 - 3.6. На підставі загального правила дорожнього руху водій робить висновок про те, як діяти у конкретній ситуації на дорозі.
4. Визначте, про що йдеться у наведених ситуаціях – про істинність чи про логічну правильність. Поясніть свою відповідь.
 - 4.1. У фінансовому звіті підприємства наведені достовірні дані про доходи та витрати.
 - 4.2. Юрист послідовно обґрунтовує свою позицію, не допускаючи суперечностей між твердженнями.
 - 4.3. У статистичному звіті використано достовірні дані
 - 4.4. У процесі аналізу бухгалтерських документів фахівець дотримувався чіткої послідовності міркування.

4.5. У новинному повідомленні наведено неправдиву інформацію про діяльність підприємства.

4.6. Під час дискусії студент правильно пов'язував свої думки між собою, хоча одне з вихідних тверджень виявилось помилковим.

Рівень 3

5. Наведіть власний приклад будь-якого логічного методу, спираючись на власний досвід з навчання або з майбутньої професійної сфери.

6. Кейс ситуативний. Студент аналізує економічну модель і стверджує: “Я впевнений, що це рішення є правильним, тому що воно логічно побудоване”. Інший студент заперечує: “Логічна побудова ще не означає, що рішення є правильним або ефективним у реальності”. Завдання: Проаналізуйте обидві позиції. Визначте, у чому полягає різниця між логічною правильністю та істинністю (або практичною ефективністю). Чи можна вважати перше твердження помилковим? Обґрунтуйте відповідь.

Методичні вказівки до теми

Під час вивчення теми необхідно насамперед з'ясувати сутність логіки як здатності людського розуму та як науки про закони і форми правильного мислення. Особливу увагу слід приділити розмежуванню понять істинності та логічної правильності, оскільки саме їх правильне розуміння є основою подальшого опанування навчальної дисципліни. Важливо також усвідомити взаємозв'язок логіки і мови, адже мовні засоби є основною формою вираження думок і логічних міркувань.

Опановуючи загальні логічні методи пізнання, необхідно навчитися розрізняти їх зміст, визначати сферу застосування та використовувати для аналізу навчальних і практичних ситуацій. Під час виконання практичних завдань рекомендується не лише визначати правильну відповідь, а й обґрунтовувати її, спираючись на відповідні логічні поняття та методи. Це сприятиме формуванню навичок послідовного, аргументованого та критичного мислення, необхідних для подальшого вивчення логіки й інших навчальних дисциплін.

Алгоритм розв'язання деяких завдань

Завдання 5

Як будувати власні приклади логічних методів.

Щоб самостійно навести приклад будь-якого логічного методу, дотримуйтеся такого алгоритму:

- визначте метод, тобто чітко усвідомте, який саме метод потрібно використати;
- оберіть просту ситуацію, візьміть приклад із повсякденного життя, навчання, професійної сфери. Ситуація має бути зрозумілою і конкретною;
- застосуйте логічну дію (відповідно до методу). Сформулюйте приклад, запишіть його у вигляді короткого міркування (2–3 речення);
- пам'ятайте, що думка має бути чітко сформульованою, логічно завершеною, без зайвих деталей.

ТЕМА 2.

Поняття як форма мислення. Відношення між поняттями

Тема практичного заняття № 2:

Поняття як форма мислення та логічні відношення між поняттями

Ключові поняття: поняття, слово, ім'я, ознака, суттєві ознаки, специфічні ознаки, зміст поняття, обсяг поняття, одиничні поняття, загальні поняття, порожні поняття, конкретні поняття, абстрактні поняття, збірні поняття, незбірні поняття, позитивні поняття, негативні поняття, відносні поняття, безвідносні поняття, рід, вид, ціле, частина, порівнянні поняття, непорівнянні поняття, сумісні поняття, несумісні поняття, тотожність, включення, перетин, співпорядкування, протилежність (контрарність), суперечність (контрадикторність), виключення, кола Ейлера.

Мета заняття: розвинути у студентів цілісне розуміння поняття як форми мислення, розкрити логічну структуру понять і види відношень між ними, а також сформувати навички аналізу й класифікації понять у навчальних і професійних ситуаціях.

Завдання:

- з'ясувати особливості поняття як форми мислення та його співвідношення зі словом і ім'ям;
- усвідомити структуру поняття та співвідношення його змісту й обсягу;
- охарактеризувати основні види понять за змістом і обсягом;
- сформувати вміння визначати родо-видові відношення та відрізняти їх від відношення «ціле – частина»;
- навчитися встановлювати види логічних відношень між поняттями;
- сформувати навички побудови схем відношень між поняттями за допомогою кіл Ейлера;
- розвинути вміння аналізувати поняття та логічні зв'язки між ними у професійній сфері.

Питання практичного заняття:

1. Чим відрізняються слово, ім'я та поняття? Як співвідносяться терміни і категорії? Що таке ознаки поняття і які їх види? Наведіть приклади.
2. Якою є структура поняття? Розкрийте співвідношення змісту і обсягу поняття. Класифікуйте поняття за змістом і обсягом.
3. Що таке рід і вид у системі понять? Чим відрізняється родо-видове відношення від відношення «ціле – частина»? Наведіть приклади.
4. Які існують види відношень між поняттями за обсягом? Охарактеризуйте їх та проілюструйте за допомогою кіл Ейлера.

Практичні завдання

Рівень 1

1. Визначте вид поняття (за обсягом і за змістом):
 - 1.1. Місто;
 - 1.2. Справедливість;
 - 1.3. Група студентів;
 - 1.4. Аристотель;
 - 1.5. Незаконний.
2. Вкажіть, де має місце відношення «рід – вид», а де – «ціле-частина»:
 - 2.1. Транспорт – автомобіль;
 - 2.2. Автомобіль – двигун;
 - 2.3. Держава – республіка;
 - 2.4. Фінансова звітність – баланс;
 - 2.5. Баланс – актив;
 - 2.6. Витрати – адміністративні витрати;
 - 2.7. Підприємство – бухгалтерія;
 - 2.8. Податок – податок на прибуток;
 - 2.9. Фінансова звітність – примітки до звітності.

Рівень 2

3. Визначте вид відношення між поняттями (тотожність, включення, перетин, співпорядкування, протилежність, суперечність, виключення):
 - 3.1. Правопорушення – злочин;
 - 3.2. Позивач – відповідач;
 - 3.3. Законний – незаконний;

- 3.4. Витрати – адміністративні витрати;
- 3.5. Прибуток – збиток;
- 3.6. Актив – пасив;
- 3.7. Людина – громадянин;
- 3.8. Соціальна рівність – соціальна нерівність;
- 3.9. Освіта – дистанційна освіта.

4. Побудуйте схему відношень між поняттями за допомогою кіл Ейлера. Визначте тип кожного відношення:

4.1. а) Люди; б) Особи з вищою освітою; с) Особи, що працюють за спеціальністю; d) Особи, що не працюють за спеціальністю.

Рівень 3

5. Класифікація поняття. Візьміть одне поняття зі своєї професійної сфери та визначте його зміст і обсяг; дайте логічну характеристику даному поняттю; підберіть до нього родові і видові поняття.

6. Побудуйте схеми відношень між поняттями за допомогою кіл Ейлера. Визначте тип кожного відношення:

6.1. а) Підприємства; б) Платники податків; с) Прибуткові підприємства; d) Збиткові підприємства; е) Підприємства, що сплачують податок на прибуток; f) Підприємства, що не сплачують податок на прибуток.

6.2. а) Фінансові показники; б) Доходи; с) Витрати; d) Прибуток; е) Збиток; f) Операційні витрати.

6.3. а) Громадяни; б) Працевлаштовані громадяни; с) Безробітні громадяни; d) Громадяни, які навчаються; е) Громадяни, які не досягли повноліття; f) Повнолітні громадяни.

7. Кейс. Студент стверджує: «Поняття “доходи підприємства” і “прибуток підприємства” є тотожними, оскільки обидва характеризують фінансовий результат діяльності». Інший студент заперечує: «Ці поняття не є тотожними, оскільки прибуток є лише частиною доходу після врахування витрат». Завдання: визначте вид відношення між поняттями; поясніть, у чому полягає помилка першого твердження; сформулюйте коректне співвідношення цих понять.

Методичні вказівки до теми

Опановуючи тему, необхідно насамперед усвідомити поняття як одну з основних форм мислення, з'ясувати його структуру та відмінність від слова й імені. Особливу увагу слід приділити співвідношенню змісту й обсягу поняття, оскільки розуміння цього питання є основою для правильного визначення видів понять і встановлення логічних відношень між ними. Важливо навчитися розмежовувати родо-видові відношення та відношення «ціле – частина», оскільки ці поняття часто помилково ототожнюють.

Опановуючи тему, необхідно навчитися класифікувати поняття за змістом і обсягом, визначати види логічних відношень між ними та відображати їх за допомогою кіл Ейлера. Під час виконання практичних завдань рекомендується обґрунтовувати кожне рішення, спираючись на визначення відповідних логічних категорій, а також звертати увагу на правильність використання понять у навчальних і професійних ситуаціях.

Алгоритм розв'язання деяких завдань

Завдання 1

Поняття «книга»: за обсягом – загальне, за змістом – конкретне, незбірне, позитивне, безвідносне.

Завдання 5

- визначте зміст обраного поняття. Зміст поняття – це сукупність його суттєвих ознак;
- визначте обсяг поняття;
- дайте логічну характеристику поняття за обсягом (загальне / одиничне / пусте) та за змістом (конкретне / абстрактне; збірне / незбірне; позитивне / негативне; відносне / безвідносне);
- визначте родові поняття. Родові поняття – це ширше поняття, до обсягу якого входить дане, тобто дайте відповідь на питання: «Це є різновид чого?»;
- визначте видові поняття. Видові поняття – це вужче поняття, яке входить до обсягу даного, тобто дайте відповідь на питання: «Які різновиди має це поняття?».

Завдання 4, 6

Покажемо за допомогою кіл Ейлера відношення між поняттями: а) Відмінник навчання; б) Школяр; с) Аспірант; d) Школяр, що навчається в 11 класі; е) Людина, що навчається; f) Школа; g) Здобувач освіти.

Пояснення побудови схеми:

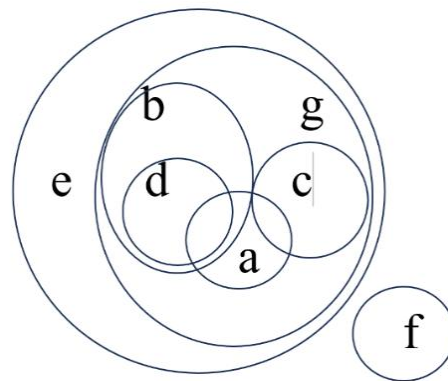
1.Визначення родового (найширшого) поняття. Найширшим є поняття е) «Людина, що навчається». Поняття «Здобувач освіти» – g) включається в поняття «Людина, що навчається» (рід–вид).

2.Співвідношення основних понять: б) «Школяр» є видом поняття «Здобувач освіти» (відношення: включення); с) «Аспірант» також є видом поняття «Здобувач освіти». При цьому школярі і аспіранти – співпорядковані поняття (не перетинаються).

3.Уточнення всередині підмножин. d) «Школяр, що навчається в 11 класі» є видом поняття «школяр» (відношення: включення).

4.Поняття а) «Відмінник навчання» перетинається з поняттями «школяр» і «аспірант». Це означає, що не всі школярі є відмінниками, не всі відмінники – школярі (відношення: перетин).

5.Важливий момент: поняття f) «Школа» є поняттям іншого роду, воно не є людиною і не входить до обсягу поняття «людина, що навчається».

ТЕМА 3.

Логічні операції над поняттями

Тема практичного заняття № 3:

Основні логічні операції над поняттями

Ключові поняття: визначення (дефініція), дефінієндум, дефінієнс, види визначень, способи визначень, правила визначення, узагальнення поняття, обмеження поняття, поділ поняття, основа поділу, члени поділу, дихотомічний поділ, поділ за видовою ознакою, мереологічний поділ, класифікація, логічні помилки поділу.

Мета заняття. Сформувати у студентів уміння здійснювати основні логічні операції над поняттями з дотриманням логічних правил і вимог, а також розвинути навички аналізу та виявлення типових помилок у визначеннях, поділі й класифікації понять під час розв'язання навчальних і професійних завдань.

Завдання:

- з'ясувати сутність визначення як логічної операції над поняттям;
- охарактеризувати структуру, види та правила формулювання визначень;
- сформувати вміння здійснювати узагальнення та обмеження понять;
- навчитися правильно виконувати поділ понять за різними підставами;
- сформувати навички виявлення логічних помилок у визначеннях і поділі понять;
- розвинути вміння застосовувати логічні операції над поняттями у професійній сфері.

Питання практичного заняття:

1. Визначення (дефініція) як логічна операція над поняттям: структура, види та правила формулювання.
2. Узагальнення поняття як логічна операція: сутність, механізм і межі застосування.
3. Обмеження поняття як логічна операція: сутність, способи здійснення та практичне значення.
4. Поділ поняття як логічна операція: структура, види та логічні вимоги до правильного поділу.

Практичні завдання

Рівень 1

1. Визначте, про яку логічну операцію йдеться:
 - 1.1. Перехід від поняття «податок на прибуток» до поняття «податок»;
 - 1.2. Формулювання суттєвих ознак поняття «правопорушення»;
 - 1.3. Витрати бувають постійні та змінні;
 - 1.4. Перехід від поняття «підприємство» до «мале підприємство».
2. Визначте, яке визначення є правильним:
 - 2.1. «Договір – це угода між сторонами»;
 - 2.2. «Договір – це юридично оформлена угода між сторонами, що породжує права та обов'язки».
3. Вкажіть, де має місце узагальнення, а де – обмеження:
 - 3.1. Аспірант – Здобувач освіти;
 - 3.2. Витрати – Адміністративні витрати.

Рівень 2

4. Виконайте узагальнення та обмеження понять (для кожного поняття має бути 1 крок узагальнення і 1 крок обмеження):
 - 4.1. Правопорушення
 - 4.2. Податок
 - 4.3. Соціальна група
5. Визначте помилку у визначенні:
 - 5.1. «Податок – це обов'язковий платіж до бюджету, який сплачують платники податків»;
 - 5.2. «Право – це правовий порядок у державі»;
 - 5.3. «Економіка – це все, що пов'язано з грошима».
6. Визначте, чи правильно здійснено поділ. Визначити помилки, якщо є та поясніть їх:
 - 6.1. Підприємства: державні, приватні, великі;
 - 6.2. Правопорушення: злочини і проступки;
 - 6.3. Витрати: постійні, змінні, адміністративні.

Рівень 3

7. Сформулюйте логічно правильне визначення поняття, використайте структуру «найближчий рід+видова відмінність»; дотримайтеся правил визначення; укажіть елементи структури цієї дефініції:

- 7.1. Цифровий доказ;
- 7.2. Податкове зобов'язання;
- 7.3. Соціальна нерівність.

8. Виконайте поділ поняття (за видовою ознакою, дихотомічний, мереологічний), дотримайтеся логічних правил:

- 8.1. Витрати підприємства;
- 8.2. Правопорушення;
- 8.3. Соціальні групи.

9. Кейс. Аналітик стверджує: «Податок – це будь-який платіж до бюджету». Інший фахівець заперечує: «Не всі платежі до бюджету є податками». Завдання: визначте, у чому помилка першого твердження; сформулюйте правильне визначення; поясніть, яке правило визначення було порушено.

Методичні вказівки до теми

Розпочинаючи вивчення теми, слід звернути увагу на те, що логічні операції над поняттями є важливим інструментом аналізу, систематизації та впорядкування знань. Особливу увагу слід приділити правилам формулювання визначень, оскільки від їх точності залежить правильне розуміння змісту понять і можливість їх коректного використання. Важливо також з'ясувати відмінності між узагальненням, обмеженням, поділом і класифікацією понять, а також умови правильного виконання кожної з цих логічних операцій.

Опановуючи тему, необхідно навчитися формулювати логічно правильні визначення, здійснювати узагальнення та обмеження понять, виконувати їх поділ за різними підставами й виявляти типові логічні помилки. Під час виконання практичних завдань рекомендується перевіряти, чи дотримано правил визначення та поділу понять, аргументувати власні висновки й використовувати набуті знання для логічного аналізу понять і міркувань.

Алгоритм розв'язання деяких завдань

Завдання 7

Для виконання цього завдання необхідно:

- визначити найближчий рід;
- визначити видові ознаки. Суттєві ознаки необхідні для існування поняття, без них об'єкт перестає бути тим, чим він є. Специфічні ознаки відрізняють це поняття від інших у межах того ж роду, уточнюють і конкретизують його зміст.
- сформулювати визначення за схемою: рід + видові ознаки (суттєві + специфічні).
- перевірити правильність визначення: співмірність; відсутність кола; чіткість; відсутність випадкових ознак.
- виділити елементи структури: рід; суттєві ознаки; специфічні ознаки.

Приклад виконання. Поняття «Податок». Найближчий рід – обов'язковий платіж. Суттєві ознаки – обов'язковість; встановлення державою. Специфічні ознаки: безоплатний характер; сплата до бюджету. Визначення: Податок – це обов'язковий платіж, що встановлюється державою, має безоплатний характер і сплачується до бюджету.

Завдання 9

Кейс. Студент стверджує: «Правопорушення – це будь-яка поведінка людини». Інший студент заперечує: «Не всяка поведінка людини є правопорушенням».

Для виконання цього завдання необхідно:

- уважно прочитати запропоноване визначення. Спочатку потрібно встановити, яке поняття визначається і через які ознаки воно розкривається. У нашому прикладі визначається поняття «правопорушення». Його пропонують визначити через дуже широке поняття – «будь-яка поведінка людини»;
- з'ясувати, чи є визначення точним за обсягом. Потрібно перевірити, чи збігається обсяг визначуваного поняття з обсягом поняття, через яке його визначають. У цьому випадку обсяг поняття «поведінка людини» значно ширший, ніж обсяг поняття «правопорушення». Поведінка людини може бути правомірною, нейтральною, моральною, аморальною, але не кожна поведінка є правопорушенням;
- визначити помилку у першому твердженні. Помилка полягає в тому, що поняття визначено занадто широко. У визначення включено не лише

правопорушення, а й багато інших видів поведінки, які не мають ознак протиправності;

- сформулювати правильне визначення. «Правопорушення – це протиправне, винне діяння деліктоздатної особи, за яке законом передбачена юридична відповідальність»;

- встановити, яке правило визначення порушено. Порушено правило співмірності визначення: обсяг визначуваного поняття має збігатися з обсягом визначального поняття. У цьому прикладі визначення є надто широким, бо «будь-яка поведінка людини» охоплює більше явищ, ніж поняття «правопорушення»;

- зробити короткий висновок. Отже, твердження «правопорушення – це будь-яка поведінка людини» є логічно неправильним, оскільки воно не виділяє істотних ознак правопорушення і порушує правило співмірності визначення. Правильне визначення має вказувати не просто на поведінку, а на її протиправний, винний і юридично значущий характер.

ТЕМА 4.

Висловлювання як форма думки. Прості судження.

Логічний квадрат

Тема практичного заняття № 4:

Прості судження та логічні відношення між ними

Ключові поняття: висловлювання, дескриптивні висловлювання, модальні висловлювання, судження, просте судження, атрибутивні судження, релятивні судження, екзистенційні судження, суб'єкт судження, предикат судження, зв'язка, квантор, кількісно-якісна характеристика судження, розподіленість термінів, логічний квадрат.

Мета заняття: сформувати у здобувачів розуміння судження як логічної форми думки, засвоєння структури та видів простих суджень, а також навички аналізу логічних відношень між судженнями за допомогою логічного квадрата.

Завдання:

- навчити розрізняти дескриптивні та модальні висловлювання;
- засвоїти поняття простого судження, його структуру та елементи;
- сформувати вміння класифікувати прості судження за предикатом (атрибутивні, релятивні, екзистенційні);
- навчити визначати кількісно-якісну характеристику суджень (А, Е, І, О);
- сформувати навички аналізу розподіленості термінів у судженні;
- навчити застосовувати логічний квадрат для встановлення відношень між судженнями;
- розвинути у здобувачів вміння аналізувати та формулювати логічно коректні висловлювання у професійному спілкуванні.

Питання практичного заняття:

1. Висловлювання як логічна форма мислення. Дескриптивні та модальні висловлювання: загальна характеристика та відмінності.
2. Судження як різновид дескриптивного висловлювання. Структура простого судження та класифікація простих суджень.
3. Поділ атрибутивних суджень за кількістю та якістю.
4. Логічні відношення між простими атрибутивними судженнями. Логічний квадрат та його значення для аналізу міркувань.
5. Розподіленість термінів у простих судженнях та способи її визначення.

Практичні завдання

Рівень 1

1. Визначте, які з наведених висловлювань є дескриптивними, а які – модальними:
 - 1.1. Деякі студенти працюють за спеціальністю.
 - 1.2. Особа повинна сплатити податок.
 - 1.3. Деякі договори укладаються усно.
 - 1.4. Суддя зобов'язаний бути неупередженим.
2. Визначте суб'єкт і предикат у наведених судженнях:
 - 2.1. Усі адвокати є юристами.
 - 2.2. Деякі студенти не склали іспит.
 - 2.3. Жоден доказ, отриманий незаконним шляхом, не є допустимим.
3. Визначте вид судження за кількісно-якісним поділом (А, Е, І, О):
 - 3.1. Усі договори є правочинами.
 - 3.2. Деякі студенти не володіють навичками академічного письма.
 - 3.3. Жоден свідок не є суддею у цій справі.
 - 3.4. Деякі правопорушення є адміністративними.
4. Визначте, які з наведених суджень є атрибутивними, релятивними або екзистенційними:
 - 4.1. Між сторонами існують договірні відносини.
 - 4.2. Деякі нормативні акти втратили чинність.
 - 4.3. Київ розташований північніше Одеси.

Рівень 2

5. Визначте структуру суджень: квантор, суб'єкт, зв'язку та предикат.
 - 5.1. Усі посадові особи зобов'язані діяти в межах закону.
 - 5.2. Деякі фінансові звіти не є достовірними.
 - 5.3. Жодне судове рішення, ухвалене з порушенням процедури, не є законним.
6. Встановіть розподіленість термінів у наведених судженнях:
 - 6.1. Усі прокурори є юристами.
 - 6.2. Жоден нотаріус не є суддею.
 - 6.3. Деякі договори є недійсними.
 - 6.4. Деякі свідки не є повнолітніми.

7. Для кожного судження визначте судження, що перебувають з ним у відношенні суперечності (контрадикторності), протилежності (контрарності), підпротилежності (субконтрарності), підпорядкування (субальтернація).

7.1. Усі податки є обов'язковими платежами.

7.2. Жоден студент цієї групи не пропустив заняття.

8. Перетворіть наведені висловлювання у логічно коректні атрибутивні судження:

8.1. Не всі докази можна використовувати у суді.

8.2. Іноді договори укладаються усно.

8.3. Є студенти, які не виконали завдання.

Рівень 3

9. Проаналізуйте наведені судження, визначте їх структуру, тип (А, Е, І, О), встановіть розподіленість термінів, побудуйте для них логічний квадрат.

9.1. Усі державні службовці є посадовими особами.

9.2. Деякі нормативно-правові акти не є законами.

10. Визначте логічні помилки у наведених міркуваннях:

10.1. Деякі договори є недійсними. Отже, усі договори є недійсними.

10.2. Деякі податкові декларації містять помилки. Отже, жодна податкова декларація не містить помилок.

11. Складіть одне загальностверджувальне судження, одне загальнозаперечне судження, одне частковостверджувальне судження, одне частковозаперечне судження на тему своєї майбутньої професійної теми.

12. Проаналізуйте фрагмент формулювання та визначте тип судження, встановіть структуру, визначте розподіленість термінів, сформулюйте судження, суперечне до наведеного:

12.1. Підприємства, які не подали податкову звітність у встановлений строк, не звільняються від відповідальності.

12.2. Особи, які не досягли повноліття, не можуть бути обрані на посаду судді.

Методичні вказівки до теми

Під час опрацювання матеріалу теми рекомендується, насамперед, усвідомити судження як логічну форму думки та навчитися відрізняти його від інших видів висловлювань. Особливу увагу слід приділити структурі простого судження,

визначенню його елементів, а також класифікації суджень за кількістю та якістю. Важливо зрозуміти практичне значення логічного квадрата, оскільки він дає змогу встановлювати логічні відношення між судженнями та аналізувати правильність міркувань.

Опановуючи тему, необхідно навчитися визначати типи простих суджень, встановлювати розподіленість їх термінів і застосовувати логічний квадрат для аналізу логічних зв'язків між судженнями. Під час виконання практичних завдань рекомендується послідовно визначати структуру кожного судження, обґрунтовувати свої висновки та використовувати логічні правила для аналізу навчальних і професійно орієнтованих ситуацій.

Алгоритм розв'язання деяких завдань

Завдання 6

Встановіть розподіленість термінів у судженні «Жоден нотаріус не є суддею». Для цього потрібно:

- визначити структуру судження: S – «нотаріуси»; P – «судді»;
- визначити тип судження за кількісно-якісним поділом: це судження типу E;
- пригадати правило розподіленості для даного типу судження. Для судження типу E («Жодне S не є P») діє правило: обидва терміни – і суб'єкт, і предикат – є розподіленими;
- застосувати правило до конкретного судження: термін «нотаріуси» взято у повному обсязі, тобто суб'єкт розподілений; термін «судді» також взято у повному обсязі, тобто предикат розподілений.

Завдання 8

Перетворіть висловлювання у логічно коректне атрибутивне судження: «Не кожен договір укладається у письмовій формі». Для виконання завдання необхідно:

- визначити суб'єкт і предикат. Суб'єкт (S) – «договори», Предикат (P) – «укладені у письмовій формі»;
- встановити кількість і якість судження. Формулювання «не кожен» означає, що заперечення стосується лише частини предметів класу. Отже, це – частковозаперечне судження. Логічна форма – O;
- переформулювати висловлювання у стандартну логічну форму. Судження типу O має форму: «Деякі S не є P». Тому правильне атрибутивне судження: «Деякі договори не є такими, що укладаються у письмовій формі».

Завдання 9

Проаналізуйте судження, визначте його структуру, тип, розподіленість термінів і побудуйте логічний квадрат: «Усі податкові декларації є фінансовими документами»:

- визначимо структуру судження: суб'єкт (S) – «податкові декларації»; предикат (P) – «фінансові документи»; зв'язка – «є»; квантор – «усі»;
- визначимо тип судження за кількісно-якісним поділом: це загальностверджувальне судження, його логічний тип – А. Форма: «Усі S є P»;
- встановимо розподіленість термінів: для судження типу А – суб'єкт розподілений, предикат не розподілений,

Кв.	S +	зв.	P -
Усі податкові декларації є фінансовими документами			

Будуємо логічний квадрат. Для побудови логічного квадрата необхідно зберегти ті самі терміни S і P та сформулювати судження типів А, Е, І, О. Змінюємо тільки квантор і зв'язку:

А – «Усі податкові декларації є фінансовими документами».

Е – «Жодна податкова декларація не є фінансовим документом».

І – «Деякі податкові декларації є фінансовими документами».

О – «Деякі податкові декларації не є фінансовими документами».

Визначити логічні відношення

$A \leftrightarrow E$ – протилежність (контрарність);

$I \leftrightarrow O$ – підпротилежність (субконтрарність);

$A \leftrightarrow O$ – суперечність (контрадикторність);

$E \leftrightarrow I$ – суперечність (контрадикторність);

$A \rightarrow I$ – підпорядкування;

$E \rightarrow O$ – підпорядкування.

ТЕМА 5.

Складні судження. Основні закони логіки

Тема практичного заняття № 5:

Аналіз складних суджень та застосування основних законів логіки

Ключові поняття: складне судження, логічний сполучник, кон'юнкція, диз'юнкція, строга диз'юнкція, нестрога диз'юнкція, імплікація, еквіваленція, заперечення, подвійне заперечення, підстава (антецедент), наслідок (консеквент), таблиця істинності, логічна істинність, логічна хибність, логічний закон, закон тотожності, закон непротиріччя, закон виключеного третього, закон достатньої підстави.

Мета заняття: сформувати у здобувачів розуміння структури та видів складних суджень, засвоїти основні закони логіки та розвинути навички логічного аналізу складних суджень за допомогою символічного запису і таблиць істинності.

Завдання:

- сформувати розуміння складного судження та його логічної структури;
- навчитися розрізняти основні види складних суджень;
- засвоїти особливості логічних сполучників та їх вираження у мові;
- сформувати навички символічного запису складних суджень;
- навчитися будувати таблиці істинності та використовувати їх для аналізу логічної правильності суджень;
- засвоїти зміст і значення основних законів логіки;
- сформувати навички застосування законів логіки під час аналізу міркувань;
- розвинути вміння використовувати складні судження та логічні закони для аналізу навчальних і професійних ситуацій.

Питання практичного заняття:

1. Складні судження як форма логічного мислення.
2. Кон'юнктивні, диз'юнктивні, еквівалентні судження: сутність, логічний сполучник та його вираження в мові, правило та таблиця істинності.
3. Імплікативні судження, їх структура, правило та таблиця істинності. Необхідна та достатня умова.
4. Заперечення та його види.
5. Основні закони логіки.

Практичні завдання

Рівень 1

1. Визначте вид складного судження. Встановіть його структуру та логічний сполучник. Запишіть судження у символічній формі:

1.1. Якщо підприємство отримує дохід, то воно зобов'язане вести бухгалтерський облік.

1.2. Фінансова звітність є достовірною тоді і тільки тоді, коли вона складена відповідно до законодавства.

1.3. Договір укладено і підписано сторонами.

1.4. Особа може подати скаргу або звернутися до суду.

1.5. Невірно, що ця особа є свідком.

1.6. Платник податків може подати декларацію особисто або через представника.

1.7. Якщо підприємство отримує прибуток, то воно сплачує податок.

2. Визначте, який закон логіки порушено:

2.1. Фінансовий звіт є правильним, тому що його склав бухгалтер.

2.2. Студент одночасно є присутнім і відсутнім на занятті.

2.3. Соціологічне дослідження є достовірним, тому що соціологічне дослідження не може бути невірним.

2.4. Підприємство може бути одночасно платником податку на прибуток, або не бути ним.

Рівень 2

3. Побудуйте таблицю істинності для суджень:

3.1. $a \wedge b$

3.2. $a \vee b$

3.3. $a \rightarrow b$

4. Визначте антецедент і консеквент у наведених імплікативних судженнях:

4.1. Якщо особа ухиляється від сплати податків, то вона несе відповідальність.

4.2. Юридична відповідальність настає у випадку порушення особою вимог закону.

4.3. Підприємство підлягає фінансовій перевірці за наявності обґрунтованих підстав.

5. Визначте, який закон логіки застосовується у наведених прикладах:

5.1.Кожна господарська операція повинна мати документальне підтвердження.

5.2.Підприємство або є платником податку на прибуток, або не є ним.

5.3.Одна й та сама правова норма повинна мати однаковий зміст у межах одного судового розгляду.

5.4.Поняття «активи підприємства» повинно використовуватись в одному значенні у межах фінансового звіту.

5.5.Людина не може одночасно підтримувати і заперечувати одну й ту саму позицію в однаковому контексті.

5.6.Фінансова звітність не може одночасно бути достовірною і недостовірною.

Рівень 3

6. Проаналізуйте наведені складні судження, визначте їх вид, запишіть у символічній формі.

6.1.Фінансова звітність є недостовірною і може стати підставою для перевірки, у випадку якщо підприємство отримало прибуток, але не відобразило його у звітності.

6.2.Підприємство може вважатися таким, що дотримується вимог фінансової звітності, лише у тому випадку, коли всі господарські операції документально підтверджені і звітність не містить істотних порушень.

6.3.Судове рішення набуває законної сили тоді, коли строк апеляційного оскарження минув і жодна зі сторін не подала апеляційну скаргу.

6.4.Платник податку має право на податковий кредит за умови, що господарська операція фактично здійснена і податкова накладна зареєстрована в Єдиному реєстрі податкових накладних.

7. Конкурсне завдання «Створи складне судження для логічного аналізу». Кожному здобувачу необхідно самостійно скласти одне складне судження на свою майбутню професійну тематику, яке: а) міститиме щонайменше чотири різні логічні сполучники; в) матиме складну логічну структуру; с) потребуватиме уважного аналізу для визначення виду судження та побудови символічного запису; d) не повинно бути формально або змістовно суперечливим.

Після цього судження пропонується для аналізу іншим студентам групи, які мають: а) визначити логічну структуру судження; в) встановити основні логічні сполучники; с) записати судження у символічній формі.

Критерії оцінювання конкурсного завдання: а) логічна коректність судження; в) складність логічної структури; с) оригінальність формулювання; d) професійна спрямованість; е) коректне використання логічних сполучників.

Переможцем конкурсу вважається студент, чиє судження є найбільш змістовним і логічно складним, водночас залишилося логічно коректним і зрозумілим.

Методичні вказівки до теми

Вивчення цієї теми передбачає засвоєння структури складних суджень, особливостей основних логічних сполучників та правил їх використання у процесі побудови й аналізу міркувань. Особливу увагу слід приділити встановленню логічної структури складних суджень, визначенню їх виду та правильному використанню символічного запису. Важливо також зрозуміти зміст основних законів логіки, адже вони є фундаментальними вимогами до правильного мислення та послідовної аргументації.

Під час виконання практичних завдань рекомендується послідовно аналізувати логічну будову суджень, визначати основний логічний сполучник, будувати таблиці істинності та застосовувати закони логіки для оцінки правильності міркувань. Особливу увагу слід звертати на обґрунтування власних висновків і використання логічної символіки відповідно до встановлених правил.

Алгоритм виконання деяких завдань

Завдання 5

«Людина не може одночасно бути студентом і не бути студентом в одному й тому самому значенні». Для визначення закону логіки, який порушується у наведеному прикладі необхідно:

- встановити про що саме йдеться у висловлюванні, яке поняття аналізується. У наведеному прикладі таким поняттям є «студент».

- звернути увагу на логічну структуру висловлювання. Потрібно встановити, чи містить висловлювання одночасне ствердження і заперечення, чи протиставляються одне одному два судження. У прикладі: «є студентом» і «не є студентом». Це взаємне ствердження і заперечення однієї й тієї самої ознаки.

- визначити, яка вимога до мислення виражена. У висловлюванні підкреслюється неможливість одночасного існування двох суперечливих тверджень. Тобто, людина не може одночасно мати і не мати одну й ту саму властивість в одному й тому самому відношенні.

- встановити відповідний закон логіки. Якщо висловлювання одночасно стверджує і заперечує одне й те саме в одному тому відношення, то йдеться про закон несуперечності.

- сформулювати підсумковий висновок. «У наведеному прикладі застосовується закон несуперечності, оскільки висловлювання заперечує можливість одночасного ствердження і заперечення однієї й тієї самої ознаки щодо одного об'єкта в одному й тому самому значенні».

Завдання 6

Проаналізувати складне судження, визначити його вид і записати у символічній формі: «Якщо особа є свідком у справі, то вона не може одночасно бути суддею у цій справі або представником однієї зі сторін». Необхідно:

- визначити основну логічну конструкцію. Судження побудоване за схемою «Якщо ..., то ...», отже, це імплікативне судження.

- визначити антецедент і консеквент. Антецедент – це підстава, тобто частина після слова «якщо»: «особа є свідком у справі» – позначимо «а». Консеквент – це наслідок, тобто частина після слова «то»: «вона не може одночасно бути суддею у цій справі або представником однієї зі сторін».

- виділити прості судження всередині консеквента. У другій частині судження є ще два прості судження: «в» – особа є суддею у цій справі; «с» – особа є представником однієї зі сторін. Слово «або» вказує на диз'юнкцію: в V с. Але перед цією частиною стоїть заперечення: «не може бути суддею або представником однієї зі сторін». Тому маємо: $\neg(v \vee c)$.

- записати повну символічну форму: $a \rightarrow \neg(v \vee c)$. Тобто, якщо «а», то не «в» або «с».

- визначити вид складного судження. Воно є складним імплікативним судженням, оскільки його основний логічний зв'язок виражений конструкцією «якщо..., то...». Водночас консеквент цього судження містить: диз'юнкцію (сполучник «або»); заперечення, яке поширюється на всю диз'юнктивну конструкцію;

- зробити висновок. Отже, це імплікативне судження зі складним консеквентом, що включає диз'юнкцію та заперечення.

ТЕМА 6.

Модальні висловлювання. Питання як вид висловлювання

Тема практичного заняття № 6:

Модальні висловлювання і логічний аналіз питань

Ключові поняття: модальність, модальний оператор, алетична модальність, необхідність, можливість, випадковість, деонтична модальність, обов'язок, заборона, дозвіл, епістемічна модальність, знання, сумнів, припущення, аксіологічна модальність, оцінка, цінність, логічний статус висловлювання, питання, відкрите питання, закрите питання, альтернативне питання, риторичне питання, інформаційне питання, проблемне питання, коректне питання, некоректне питання.

Мета заняття: розкрити для здобувачів специфіку модальних висловлювань та їх роль у логічному аналізі мислення, а також засвоїти особливості питання як форми висловлювання, сформувати навички логічно коректного формулювання та аналізу питань під час професійного спілкування.

Завдання:

- сформувати розуміння модальності як особливої характеристики висловлювання;
- навчитися розрізняти модальні та дескриптивні висловлювання;
- засвоїти структуру модального висловлювання та функції модальних операторів;
- сформувати вміння визначати основні види модальності;
- навчитися аналізувати логічні зв'язки між деонтичними модальностями;
- сформувати навички логічного аналізу модальних висловлювань у професійному контексті;
- засвоїти особливості питання як форми висловлювання;
- навчитися визначати структуру та види питань;
- сформувати вміння розрізняти коректні та некоректні питання;
- розвинути навички формулювання логічно коректних питань у професійній комунікації.

Питання практичного заняття:

1. Модальні та дескриптивні висловлювання: особливості, структура та відмінності.
2. Алетична, епістемічна й аксіологічна модальності: зміст, модальні оператори та особливості логічного аналізу.
3. Деонтична модальність: поняття, основні види та значення для нормативного регулювання.
4. Модальні висловлювання у правовій аргументації: співвідношення дозволу, обов'язку та заборони.
5. Питання як особлива форма висловлювання: структура, види, логічна коректність та роль у професійній комунікації.

Практичні завдання

Рівень 1

1. Визначте вид модальності та модальний оператор у наведених висловлюваннях:
 - 1.1.Необхідно дотримуватись правил професійної етики.
 - 1.2.Можливо, фінансова звітність містить помилки.
 - 1.3.Добросовісне виконання обов'язків є цінністю професійної діяльності.
 - 1.4.Заборонено розголошувати персональні дані.
 - 1.5.Доцільно подавати звітність в електронній формі.
2. Визначте вид питання:
 - 2.1.Хто підписав договір?
 - 2.2.Чи подано податкову декларацію?
 - 2.3.Особа винна чи невинна?
 - 2.4.Хіба можна порушувати закон?
3. Визначте, які з наведених питань є коректними, а які – некоректними:
 - 3.1.Коли було укладено договір?
 - 3.2.Чому ви приховали правду від суду?
 - 3.3.Які документи необхідні для реєстрації підприємства?
 - 3.4.Ви вже припинили порушувати закон?
 - 3.5.Коли бухгалтер перестав приховувати фінансові порушення?

Рівень 2

4. Визначте структуру модального висловлювання: модальний оператор, дескриптивну основу, вид модальності:

4.1. Підприємство зобов'язане вести бухгалтерський облік.

4.2. Можливо, результати аудиту будуть переглянуті.

4.3. Необхідно дотримуватись принципу законності.

5. Переформулюйте дескриптивні висловлювання у модальні, визначте модальний оператор:

5.1. Особа подає апеляційну скаргу.

5.2. Підприємство сплачує податки.

5.3. Студент виконує індивідуальне завдання.

6. Визначте вид деонтичної модальності у наведених висловлюваннях та поясніть її логічне значення:

6.1. Дозволено подавати документи онлайн.

6.2. Обов'язково подати декларацію до визначеного строку.

6.3. Заборонено розголошувати конфіденційну інформацію.

7. Сформулюйте для своєї професійної сфери по одному алетичному, деонтичному, епістемічному та аксіологічному висловлюванню.

Рівень 3

8. Проаналізуйте наведені модальні висловлювання: визначте вид модальності, встановіть модальний оператор, виділіть дескриптивну основу, поясніть логічне значення висловлювання:

8.1. Підприємство повинно подавати фінансову звітність у встановлений строк.

8.2. Можливо, судове рішення буде скасоване в апеляційному порядку.

8.3. Необхідно забезпечити дотримання прав людини під час досудового розслідування.

8.4. Добросовісне виконання професійних обов'язків є суспільно важливим.

9. Складіть на професійну тематику:

9.1. Коректне відкрите питання;

9.2. Коректне закрите питання;

9.3. Альтернативне питання;

9.4. Приклад некоректного питання.

Методичні вказівки до теми

Особливість цієї теми полягає в тому, що вона знайомить із модальними висловлюваннями та питаннями як важливими засобами логічного аналізу й професійної комунікації. Під час опрацювання матеріалу необхідно навчитися розрізняти дескриптивні й модальні висловлювання, визначати вид модальності та встановлювати роль модального оператора у формуванні змісту висловлювання. Окрему увагу слід приділити особливостям деонтичної модальності, оскільки вона широко використовується у правових та інших нормативних текстах.

Важливим результатом опанування теми є вміння аналізувати структуру питань, визначати їх види та оцінювати логічну коректність. Під час виконання практичних завдань рекомендується обґрунтовувати власні висновки, звертати увагу на точність формулювання модальних висловлювань і питань та застосовувати набуті знання під час їх логічного аналізу у навчальних і професійних ситуаціях.

Алгоритм виконання деяких завдань

Завдання 6

Визначте логічні зв'язки між деонтичними модальностями у наведеному прикладі: «Заборонено використовувати службову інформацію у власних інтересах». Для виконання цього завдання необхідно:

- визначити, чи виражає висловлювання нормативну оцінку дії (дозвіл, обов'язок або заборону). У наведеному прикладі модальний оператор «заборонено» вказує на деонтичну модальність;
- відокремити модальний оператор від дескриптивної основи висловлювання. Модальний оператор – «заборонено»; дескриптивна основа – «використовувати службову інформацію у власних інтересах»;
- встановити логічний зв'язок із іншими деонтичними модальностями. Якщо певна дія заборонена, то вона не є дозволеною, а особа зобов'язана утриматися від її вчинення;
- сформулювати логічно пов'язані висловлювання. Із висловлювання «Заборонено використовувати службову інформацію у власних інтересах» випливають такі положення: «Не дозволено використовувати службову інформацію у власних інтересах»; «Обов'язково утримуватися від використання службової інформації у власних інтересах»;
- зробити короткий висновок щодо практичного значення такого аналізу.

ТЕМА 7.

Умовивід як форма мислення. Безпосередні умовиводи.

Ймовірнісні умовиводи

Тема практичного заняття № 7:

Безпосередні та ймовірнісні умовиводи

Ключові поняття: умовивід, засновок, висновок, формальна правильність, матеріальна істинність, дедуктивний умовивід, ймовірнісний умовивід, безпосередній умовивід, опосередкований умовивід, необхідний висновок, ймовірний висновок, перетворення, обернення, протиставлення предикатів, логічні операції над судженнями, індуктивний умовивід, умовивід за аналогією, абдукція, правдоподібний висновок.

Мета заняття: сформувати у студентів розуміння умовиводу як форми мислення та способу отримання нового знання, засвоїти особливості безпосередніх і ймовірнісних умовиводів, а також розвинути навички аналізу їх логічної структури та обґрунтованості висновків.

Завдання:

- з'ясувати сутність умовиводу як форми мислення;
- охарактеризувати структуру умовиводу та поняття логічної форми;
- розмежувати формальну правильність і матеріальну істинність умовиводів;
- визначити основні види умовиводів;
- пояснити відмінності між безпосередніми та опосередкованими умовиводами;
- сформувати вміння здійснювати перетворення, обернення та протиставлення предикатів;
- охарактеризувати індукцію, аналогію та абдукцію як види ймовірнісних умовиводів;
- навчитися аналізувати ступінь обґрунтованості ймовірнісних висновків;
- розвинути навички виявлення логічних помилок у міркуваннях.

Питання практичного заняття:

1. Умовивід як форма мислення та спосіб отримання нового знання.
2. Логічні особливості безпосередніх умовиводів і правила їх побудови.
3. Відмінність між дедуктивними та ймовірнісними умовиводами.
4. Індуктивні умовиводи та їх значення у практичному мисленні.
5. Міркування за аналогією та абдукція: особливості, можливості й логічні межі.

Практичні завдання

Рівень 1

1. Визначте вид умовиводу (дедуктивний чи ймовірнісний):
 - 1.1. Усі адвокати є юристами. Отже, деякі юристи є адвокатами.
 - 1.2. У кількох перевірених випадках порушення податкової звітності призвело до штрафу. Отже, такі порушення зазвичай спричиняють штрафні санкції.
 - 1.3. Усі офіційно працевлаштовані працівники сплачують податки. Олена офіційно працевлаштована. Отже, Олена сплачує податки.
 - 1.4. У кількох містах після встановлення камер відеоспостереження зменшилась кількість дрібних правопорушень. Отже, встановлення камер відеоспостереження зазвичай сприяє зменшенню кількості дрібних правопорушень.
 - 1.5. Ця справа подібна до попередньої. У попередній справі суд відмовив у позові. Отже, ймовірно, і тут буде відмовлено.
2. Виконайте перетворення та обернення суджень:
 - 2.1. Усі нотаріуси є юристами.
 - 2.2. Жодне незаконне рішення не є справедливим.
 - 2.3. Деякі договори є недійсними.

Рівень 2

3. Виконайте протиставлення предикатів:
 - 3.1. Усі адміністративні правопорушення є протиправними діями.
 - 3.2. Жоден недійсний договір не є таким, що породжує юридичні наслідки.
 - 3.3. Деякі рішення суду є остаточними.
4. Визначте вид ймовірнісного умовиводу, поясніть хід Вашої думки:
 - 4.1. У декількох справах суд скасував рішення через порушення процедури. Отже, порушення процедури часто є підставою для скасування рішення.
 - 4.2. На місці кіберзлочину виявлено ту саму схему дій, що й у попередніх атаках цієї групи. Отже, ймовірно, злочин вчинила ця сама група.

4.3. Два договори мають подібні умови. Один із них суд визнав недійсним. Отже, інший також може бути визнаний недійсним.

5. Знайдіть логічну помилку у міркуваннях:

5.1. У кількох випадках особи порушували закон після користування соціальними мережами. Отже, соціальні мережі є причиною правопорушень.

5.2. Цей юрист виграв багато справ, тому будь-яка його правова позиція є правильною.

Рівень 3

6. Проаналізуйте міркування. Визначте вид умовиводу, його структуру, чи є висновок логічно необхідним або ймовірним, чи містить міркування помилку: «У кількох регіонах після впровадження електронного документообігу зменшилась кількість бюрократичних порушень. Отже, електронний документообіг завжди зменшує кількість правопорушень у державних установах».

7. Складіть приклади, які стосуються Вашої майбутньої професійної діяльності:

7.1. Приклад безпосереднього умовиводу через перетворення, обернення та протиставлення предикатів.

7.2. Приклад умовиводу за аналогією.

7.3. Приклад абдуктивного міркування.

8. Кейс «Практичне міркування». Студент стверджує: «У кількох попередніх семестрах студенти, які регулярно відвідували заняття та виконували практичні завдання, успішно складали іспит. Марія також регулярно відвідує заняття і виконує всі завдання. Отже, вона успішно складе іспит». Необхідно:

- визначити вид умовиводу;
- пояснити, чи є висновок необхідним чи ймовірним;
- оцінити ступінь обґрунтованості висновку;
- визначити, які додаткові обставини можуть вплинути на правильність висновку.

Методичні вказівки до теми

Одним із найважливіших завдань цієї теми є формування вмінь аналізувати умовиводи як логічну форму мислення та оцінювати обґрунтованість отриманих висновків. Особливу увагу слід приділити розмежуванню дедуктивних і ймовірнісних умовиводів, оскільки вони відрізняються характером логічного

зв'язку між засновками та висновком. Важливо також засвоїти правила побудови безпосередніх умовиводів і зрозуміти особливості індукції, аналогії та абдукції як способів отримання правдоподібного знання.

Під час виконання практичних завдань рекомендується послідовно визначати структуру умовиводу, встановлювати його вид, оцінювати характер висновку (необхідний чи ймовірний) та перевіряти обґрунтованість міркування. Особливу увагу слід приділяти виявленню логічних помилок, які можуть виникати під час переходу від засновків до висновку.

Алгоритм виконання деяких завдань

Завдання 4

«У кількох групах студенти, які регулярно виконували практичні завдання, краще склали підсумковий тест. Отже, регулярне виконання практичних завдань часто сприяє кращому результату тестування». Для виконання цього завдання необхідно:

- визначити, на яких фактах ґрунтується міркування. У наведеному прикладі висновок зроблено на підставі спостережень лише за кількома групами студентів;
- встановити зміст і характер висновку. Із окремих спостережень формується загальне положення про те, що регулярне виконання практичних завдань часто сприяє кращим результатам тестування. Такий висновок має ймовірний, а не достовірний характер;
- визначити вид ймовірнісного умовиводу. У цьому випадку використано індуктивний умовивід, оскільки думка рухається від окремих фактів до загального висновку;
- оцінити обґрунтованість висновку. Висновок буде більш переконливим, якщо спостережень було достатньо, вони охоплювали різні групи студентів і враховувалися інші чинники (рівень підготовки, складність тесту, якість викладання тощо);
- зробити підсумковий висновок. Отже, наведене міркування є прикладом неповної індукції. Воно дає не достовірний, а ймовірний висновок, який потребує подальшої перевірки.

ТЕМА 8.

Дедуктивні умовиводи. Простий категоричний силогізм

Тема практичного заняття № 8:

Простий категоричний силогізм як вид дедуктивного міркування

Ключові поняття: дедуктивний умовивід, простий категоричний силогізм, аксіома силогізму, терміни силогізму, більший термін, менший термін, середній термін, більший засновок, менший засновок, висновок силогізму, правила силогізму, фігури силогізму, модуси силогізму, почетверіння термінів.

Мета заняття: сформувати у студентів розуміння дедуктивного умовиводу як форми логічно необхідного виведення знання, засвоїти структуру, правила, фігури та модуси простого категоричного силогізму, а також розвинути навички аналізу правильності силогістичних міркувань.

Завдання:

- з'ясувати сутність дедуктивного умовиводу та його відмінність від ймовірнісних умовиводів;
- охарактеризувати структуру простого категоричного силогізму;
- сформувати вміння визначати терміни силогізму та їх функції;
- засвоїти аксіому та загальні правила простого категоричного силогізму;
- навчитися визначати фігури та модуси силогізму;
- сформувати навички аналізу розподіленості термінів у силогізмі;
- навчитися виявляти логічні помилки у силогістичних міркуваннях;
- розвинути вміння аналізувати дедуктивні міркування під час розв'язання професійних завдань.

Питання практичного заняття:

1. Дедуктивний умовивід як форма необхідного логічного висновку. Формальна правильність міркування та її значення для обґрунтування висновків.
2. Простий категоричний силогізм: структура, основні елементи та функції термінів. Значення середнього терміну у поєднанні засновків.
3. Аксіома та загальні правила простого категоричного силогізму, типові логічні помилки при їх порушенні.
4. Фігури та модуси простого категоричного силогізму: їх логічна специфіка й умови правильності висновку.

Практичні завдання

Рівень 1

1. Визначте у наведених міркуваннях більший засновок, менший засновок, висновок, терміни (S, P, M), фігуру силогізму. Визначити, чи є силогізм правильним згідно правилам засновків.

1.1. Жоден прострочений платіж не є своєчасним платежем.

Усі платежі за цим договором є своєчасними платежами.

Отже, жоден платіж за цим договором не є простроченим.

1.2. Усі податки є обов'язковими платежами.

ПДВ є податком.

Отже, ПДВ є обов'язковим платежем.

1.3. Жоден бухгалтер не є програмістом.

Деякі працівники офісу не є програмістами.

Отже, деякі працівники офісу не є бухгалтерами.

1.4. Усі викладачі працюють зі студентами.

Усі працівники, які працюють зі студентами, є комунікабельними людьми.

Отже, деякі комунікабельні люди є викладачами.

1.5. Деякі студенти працюють.

Деякі волонтери є студентами.

Отже, деякі волонтери працюють.

Рівень 2

2. Укажіть фігуру силогізму, перевірте, чи дотримані правила фігури та загальні правила засновків. Якщо силогізм неправильний, то визначте, яке правило порушене.

2.1. Жодна неправдива інформація не є достовірною.

Усі офіційні повідомлення є достовірними.

Отже, жодне офіційне повідомлення не є неправдивою інформацією.

2.2. Деякі туристи подорожують літаком.

Деякі туристи цікавляться історією.

Отже, деякі люди, які цікавляться історією, подорожують літаком.

2.3. Усі адміністратори баз даних працюють з інформаційними системами.
Деякі адміністратори баз даних є фахівцями з кібербезпеки.
Отже, деякі фахівці з кібербезпеки працюють з інформаційними системами.

2.4. Усі аудитори перевіряють фінансову звітність.
Усі аудитори є економістами.
Отже, усі економісти перевіряють фінансову звітність.

2.5. Усі викладачі працюють з людьми.
Усі менеджери працюють з людьми.
Отже, усі менеджери є викладачами.

2.6. Усі спортсмени дотримуються режиму тренувань.
Деякі спортсмени є студентами.
Отже, деякі студенти дотримуються режиму тренувань.

2.7. Жоден несправний телефон не є повністю робочим.
Деякі електронні пристрої не є повністю робочими.
Отже, деякі електронні пристрої є несправними.

2.8. Усі фахівці з кібербезпеки володіють навичками програмування.
Андрій володіє навичками програмування.
Отже, Андрій є фахівцем з кібербезпеки.

2.9. Усі соціальні працівники взаємодіють із людьми.
Деякі волонтери взаємодіють із людьми.
Отже, деякі волонтери є соціальними працівниками.

Рівень 3

3. Проаналізуйте силогізм: визначте терміни, встановіть фігуру і модус, встановіть розподіленість термінів, правильність щодо загальних правил силогізму та фігури, поясніть можливі логічні помилки та продемонструйте спосіб їх логічного виправлення.

3.1. Працівники міжнародних аудиторських компаній, які здійснюють перевірку фінансової звітності транснаціональних корпорацій, є фахівцями з фінансового аналізу.

Деякі консультанти з інвестиційного планування є фахівцями з фінансового аналізу.

Отже, деякі консультанти з інвестиційного планування є працівниками міжнародних аудиторських компаній, які здійснюють перевірку фінансової звітності транснаціональних корпорацій.

3.2. Усі учасники міжнародних гуманітарних волонтерських програм, спрямованих на підтримку внутрішньо переміщених осіб, беруть участь у соціальних ініціативах.

Усі учасники міжнародних гуманітарних волонтерських програм, спрямованих на підтримку внутрішньо переміщених осіб, є студентами факультетів соціальних наук.

Отже, усі студенти факультетів соціальних наук беруть участь у соціальних ініціативах.

3.3. Жоден учасник публічних інформаційних кампаній щодо виборчої поведінки громадян не є особою, що уникає публічної комунікації.

Усі аналітики міжнародних центрів дослідження виборчих процесів є учасниками публічних інформаційних кампаній щодо виборчої поведінки громадян.

Отже, жоден аналітик міжнародних центрів дослідження виборчих процесів не є особою, що уникає публічної комунікації.

3.4. Кожен фахівець з цифрової безпеки, який працює із системами хмарного зберігання корпоративних даних, використовує хмарні сервіси.

Будь-який метеоролог, який здійснює супутниковий моніторинг атмосферних процесів, спостерігає за хмарними явищами.

Отже, кожен метеоролог, який здійснює супутниковий моніторинг атмосферних процесів, є фахівцем з цифрової безпеки, який працює із системами хмарного зберігання корпоративних даних.

4. Складіть приклади, які стосуються вашої майбутньої професійної діяльності:

- один правильний силогізм першої фігури;
- один правильний силогізм другої фігури;
- один приклад силогізму будь-якої фігури з логічною помилкою та поясненням цієї помилки.

5. Кейс «Логічний аналіз міркування». Студент стверджує: «Андрій має корпоративний доступ. Отже, Андрій є працівником компанії, оскільки всі працівники компанії мають корпоративний доступ». Необхідно встановити структуру, терміни силогізму, визначити фігуру, перевірити правила, пояснити, чи є висновок правильним.

Методичні вказівки до теми

Вивчення цієї теми передбачає узагальнення знань про дедуктивні умовиводи та зосередження уваги на простому категоричному силогізмі як класичній формі логічного міркування. Особливу увагу слід приділити структурі силогізму, визначенню його термінів, фігур і модусів, а також загальним правилам, від дотримання яких залежить правильність логічного висновку. Важливо усвідомити взаємозв'язок між розподіленістю термінів і правилами силогізму, оскільки саме їх порушення найчастіше призводить до логічних помилок.

Під час виконання практичних завдань рекомендується послідовно аналізувати структуру кожного силогізму, визначати його фігуру та модус, перевіряти дотримання загальних правил і правил відповідної фігури, а також обґрунтовувати свої висновки щодо правильності міркування. Особливу увагу слід приділяти виявленню та поясненню логічних помилок, оскільки це сприяє формуванню навичок логічного аналізу й аргументації.

Алгоритм виконання деяких завдань

Завдання 3

Приклад силогізму:

«Усі фахівці з цифрового маркетингу, які працюють із аналітикою поведінки користувачів, використовують системи обробки даних.

Деякі менеджери рекламних проєктів використовують системи обробки даних.

Отже, деякі менеджери рекламних проєктів є фахівцями з цифрового маркетингу, які працюють із аналітикою поведінки користувачів».

Для аналізу даного силогізму необхідно:

- визначити висновок і по ньому встановити суб'єкт та предикат силогізму.

Висновок: «Деякі менеджери рекламних проєктів є фахівцями з цифрового маркетингу, які працюють із аналітикою поведінки користувачів». Отже, менший термін (S) – «менеджери рекламних проєктів»; більший термін (P) – «фахівці з цифрового маркетингу, які працюють із аналітикою поведінки користувачів»;

- визначити середній термін (M), тобто термін, який є в обох засновках, але відсутній у висновку – «особи, які використовують системи обробки даних»;

- визначити засновки. Більший засновок: «Усі фахівці з цифрового маркетингу, які працюють із аналітикою поведінки користувачів, використовують системи обробки даних». Менший засновок: «Деякі менеджери рекламних проєктів використовують системи обробки даних»;

- встановити фігуру силогізму.

Схема силогізму: $\text{Усі } P \in M$

$\text{Деякі } S \in M$

Отже, деякі $S \in P$

Середній термін у двох засновках займає місце предиката. Отже, це друга фігура силогізму;

- визначити модус силогізму. Модус – АІІ;

- встановити розподіленість термінів. У більшому засновку (A): P – розподілений, M – нерозподілений. У меншому засновку (I): S – нерозподілений, M – нерозподілений. У висновку (I): S – нерозподілений, P – нерозподілений;

- перевірити правила силогізму. Середній термін не розподілений у жодному із засновків;

- визначити логічну помилку. У силогізмі допущено помилку нерозподіленого середнього терміну;

- зробити висновок: а) силогізм належить до другої фігури та має модус АІІ, який не є правильним модусом другої фігури; б) порушено правило другої фігури силогізму: один із засновків повинен бути заперечним; в) у силогізмі допущено логічну помилку нерозподіленого середнього терміну.

- виправити логічну помилку. Для того щоб силогізм другої фігури був правильним, необхідно: а) розподілити середній термін хоча б в одному із засновків; б) врахувати правило другої фігури: один із засновків має бути заперечним, а, значить, і висновок також заперечним:

«Жоден фахівець з цифрового маркетингу, який працює із аналітикою поведінки користувачів, не є особою, що уникає використання систем обробки даних.

Усі менеджери рекламних проєктів є особами, що уникають використання систем обробки даних.

Отже, жоден менеджер рекламних проєктів не є фахівцем з цифрового маркетингу, який працює із аналітикою поведінки користувачів».

- пояснити, чому виправлений силізм є правильним. У виправленому варіанті середній термін розподілений у більшому засновку, один із засновків є заперечним і висновок також має заперечну форму. Це – правильний модус другої фігури – EAE (CESARE). Отже, правила другої фігури силізму дотримані.

Тема практичного заняття № 9: **Складні форми дедуктивного міркування**

Ключові поняття: ентимема, полісиллогізм, прогресивний полісиллогізм, регресивний полісиллогізм, сорит, умовний умовивід, правильний модус, неправильний модус, *modus ponens*, *modus tollens*, еквіваленція, розділовий умовивід, *modus tollendo ponens*, *modus ponendo tollens*, дилема, конструктивна дилема, деструктивна дилема, трилема, полілема, лематичний умовивід.

Мета заняття: сформувати у здобувачів розуміння складних форм дедуктивного міркування, ознайомити з особливостями ентими, полісиллогізму, умовних, розділових та умовно-розділових умовиводів.

Завдання:

- з'ясувати сутність ентими як скороченого силлогізму та способи відновлення її пропущених елементів;
- охарактеризувати полісиллогізм і сорит як форми складного дедуктивного міркування;
- сформувати вміння аналізувати структуру складних дедуктивних умовиводів;
- пояснити логічну природу умовного (гіпотетичного) умовиводу;
- навчити розрізняти правильні і неправильні модуси умовно-категоричного умовиводу;
- розкрити особливості висновків з еквіваленції;
- охарактеризувати структуру та правила розділово-категоричних умовиводів;
- пояснити умови правильності модусів *modus tollendo ponens* і *modus ponendo tollens*;
- сформувати вміння аналізувати дилеми, трилеми та полілеми;
- навчити визначати типові помилки у лематичних умовиводах;
- показати значення складних дедуктивних умовиводів для побудови обґрунтованих міркувань і прийняття рішень.

Питання практичного заняття:

1. Суто умовний (гіпотетичний) умовивід. Умовно-категоричний умовивід: структура, правильні та неправильні модуси.
2. Розділовий дедуктивний умовивід: структура, правильні модуси та умови правильності.
3. Умовно-розділові (лематичні) умовиводи: дилема, трилема, полілема, правила та типові помилки.
4. Висновок з еквіваленції: логічна структура та умови правильності.
5. Ентимема як скорочений силогізм: структура, види та способи відновлення пропущених елементів.
6. Полісилогізм: поняття, структура, види та практичне значення у процесі аргументації.

Практичні завдання

Рівень 1

1. Визначте вид умовиводу та правильність модусу:

1.1. Якщо договір укладений у письмовій формі, то він має юридичну силу.
Договір укладений у письмовій формі.

Отже, він має юридичну силу.

1.2. Або особа є свідком, або підозрюваним.

Особа не є свідком.

Отже, вона є підозрюваним.

2. Визначте, який модус використано у наведених міркуваннях: *modus ponens*, *modus tollens*, *modus tollendo ponens* чи *modus ponendo tollens*.

2.1. Або податок сплачено вчасно, або буде нарахований штраф.

Податок не сплачено вчасно.

Отже, буде нарахований штраф.

2.2. Якщо особа порушила умови договору, то вона несе юридичну відповідальність.

Особа порушила умови договору.

Отже, вона несе юридичну відповідальність.

2.3. Якщо особа є адвокатом, то вона має вищу юридичну освіту.
Особа не має вищої юридичної освіти.
Отже, вона не є адвокатом.

2.4. Або людина дотримується правил дорожнього руху, або створює небезпечну ситуацію на дорозі.
Небезпечної ситуації на дорозі не створено.
Отже, людина дотримується правил дорожнього руху.

2.5. Або рішення є законним, або воно підлягає скасуванню.
Рішення є законним.
Отже, воно не підлягає скасуванню.

3. Побудуйте правильний висновок з еквіваленції:
Підприємство є платником єдиного податку третьої групи тоді і тільки тоді, коли воно відповідає встановленим законом критеріям для третьої групи спрощеної системи оподаткування.
Це підприємство не відповідає встановленим законом критеріям для третьої групи спрощеної системи оподаткування.
Отже,

Рівень 2

4. Визначте вид міркування. Чи є дане міркування правильним? Якщо ні, то яка в ньому помилка?

4.1. Якщо людина регулярно читає книжки, то вона розширює свій світогляд.

Людина розширює свій світогляд.

Отже, вона регулярно читає книжки.

4.2. Якщо смартфон працює в режимі навігації, то батарея швидко розряджається.

Батарея смартфона не розряджається швидко.

Отже, режим навігації не увімкнений.

4.3. Якщо підприємство порушує податкове законодавство, то до нього застосовуються фінансові санкції.

До підприємства застосовані фінансові санкції.

Отже, підприємство порушило податкове законодавство.

4.4. Якщо користувач увів правильний пароль, то система надає доступ до акаунта.

Користувач не ввів правильний пароль.

Отже, система не надасть доступ до акаунта.

4.5. Якщо рішення суду набрало законної сили, то воно є обов'язковим до виконання.

Рішення суду не набрало законної сили.

Отже, воно не є обов'язковим до виконання.

5. Визначте, чи є наведене міркування дилемою, трилемою чи полілемою.

Встановіть, чи правильно воно побудоване.

5.1. Якщо підприємство своєчасно сплачує податки, то воно уникає штрафів. Якщо підприємство подає уточнену декларацію, то зменшує ризик фінансових санкцій.

Якщо підприємство порушує строки звітності, то отримує пеню. Підприємство або своєчасно сплачує податки, або подає уточнену декларацію, або порушує строки звітності.

Отже, підприємство або уникає штрафів, або зменшує ризик санкцій, або отримує пеню.

5.2. Якщо студент систематично готується до занять, то він успішно складає іспит.

Якщо студент ігнорує навчання, то він отримує низькі результати.

Студент або систематично готується до занять, або ігнорує навчання.

Отже, він або успішно складає іспит, або отримує низькі результати.

5.3. Якщо людина регулярно займається спортом, то покращує фізичну форму.

Якщо людина дотримується режиму сну, то має кращу працездатність.

Якщо людина раціонально харчується, то підтримує нормальний стан здоров'я.

Якщо людина уникає шкідливих звичок, то знижує ризик захворювань.

Людина або регулярно займається спортом, або дотримується режиму сну, або раціонально харчується, або уникає шкідливих звичок.

Отже, людина або покращує фізичну форму, або має кращу працездатність, або підтримує нормальний стан здоров'я, або знижує ризик захворювань.

6. Відновіть ентимему до повного категоричного силлогізму та визначте фігуру:

6.1. Усі користувачі, які пройшли двофакторну автентифікацію, мають доступ до корпоративної системи. Отже, Марченко має доступ до корпоративної системи.

6.2. Деякі студенти є учасниками наукового гуртка, отже, деякі студенти беруть участь у науковій роботі.

6.3. Жоден плагіат не є академічно доброчесною роботою, отже, деякі студентські есе не є академічно доброчесними роботами.

Рівень 3

7. Проаналізуйте наведене міркування: визначте вид умовиводу, перевірте правильність та встановіть можливі логічні помилки:

7.1. Якщо особа є суддею, то вона має юридичну освіту.

Якщо особа має юридичну освіту, то вона знає основи права.

Особа не знає основ права.

Отже, вона не є суддею.

7.2. Або особа бере участь у громадській організації, або цікавиться соціальними проблемами.

Особа не бере участі у громадській організації.

Отже, вона не цікавиться соціальними проблемами.

7.3.Або платник податків подав декларацію онлайн, або звернувся до податкового консультанта.

Платник податків звернувся до податкового консультанта.

Отже, він не подавав декларацію онлайн.

7.4.Якщо особа систематично займається волонтерською діяльністю, то вона бере участь у соціальних ініціативах.

Якщо особа бере участь у соціальних ініціативах, то вона взаємодіє з громадськими організаціями.

Особа не взаємодіє з громадськими організаціями.

Отже, особа не займається волонтерською діяльністю.

8. Перетворіть повний силогізм на ентимему трьома різними способами (з пропуском більшого засновку, меншого засновку та висновку).

8.1. Усі підприємства, які порушують строки сплати податків, підлягають фінансовим санкціям.

ТОВ «Фінанс Груп» порушило строки сплати податків.

Отже, ТОВ «Фінанс Груп» підлягає фінансовим санкціям.

8.2. Усі користувачі, які проходять двофакторну автентифікацію, підвищують рівень захисту своїх акаунтів.

Деякі працівники компанії проходять двофакторну автентифікацію.

Отже, деякі працівники компанії підвищують рівень захисту своїх акаунтів.

9. Складіть складну конструктивну дилему на тематику своєї майбутньої професійної діяльності та поясніть її структуру.

10. Побудуйте прогресивний або регресивний полісилогізм та покажіть логічний зв'язок між усіма його елементами.

Методичні вказівки до теми

Опрацювання цієї теми передбачає узагальнення знань про складні форми дедуктивного міркування та формування вміння аналізувати їх логічну структуру. Особливу увагу слід приділити правилам застосування умовних, розділових і

умовно-розділових умовиводів, а також особливостям ентимеми та полісилогізму. Важливо навчитися розрізняти правильні й неправильні модуси, відновлювати пропущені елементи ентимеми та виявляти типові логічні помилки.

Під час виконання практичних завдань рекомендується послідовно визначати вид умовиводу, аналізувати його структуру, перевіряти дотримання правил побудови та обґрунтовувати правильність або хибність висновку. Особливу увагу слід приділяти поясненню логічних помилок і способам їх усунення.

Алгоритм виконання деяких завдань

Завдання 5

«Якщо студент систематично готується до занять, то він успішно складає іспит.

Якщо студент пропускає заняття без поважних причин, то він має академічні труднощі.

Якщо студент бере участь у науковому гуртку, то він розвиває професійні навички.

Студент або систематично готується до занять, або пропускає заняття без поважних причин, або бере участь у науковому гуртку.

Отже, студент або успішно складає іспит, або має академічні труднощі, або розвиває професійні навички».

Для аналізу цього міркування необхідно:

- визначити логічну структуру міркування. Необхідно встановити скільки умовних засновків містить міркування, чи є серед засновків розділове судження, чи має висновок розділову форму. У наведеному прикладі є три умовних засновки, один розділовий засновок, висновок також є розділовим;

- визначити вид лематичного умовиводу. Вид умовиводу визначає кількість альтернатив у розділовому засновку. У нашому прикладі розділовий засновок містить три альтернативи: «систематично готується», «пропускає заняття», «бере участь у гуртку». Отже, це трилема;

- встановити відповідність між підставами та наслідками. Потрібно перевірити, чи кожній альтернативі у розділовому засновку відповідає окремий умовний засновок, чи у висновку правильно відтворені всі наслідки. У нашому прикладі першій альтернативі відповідає наслідок «успішно складає іспит»; другій – «має академічні труднощі»; третій – «розвиває професійні навички». Тобто, структура збережена правильно;

- перевірити правильність побудови. Для правильності трилеми необхідно, щоб усі альтернативи були враховані, щоб не змінювався зміст понять, щоб

висновок логічно впливав із засновків. У наведеному прикладі усі альтернативи враховані, логічна структура не порушена, висновок відповідає засновкам. Отже, міркування побудоване правильно.

Завдання 8

Перетворення повного силогізму на ентимему.

«Усі підприємства, які ведуть бухгалтерський облік відповідно до законодавства, формують фінансову звітність належним чином.

ПП «Баланс» веде бухгалтерський облік відповідно до законодавства.

Отже, ПП «Баланс» формує фінансову звітність належним чином».

Для перетворення повного силогізму на ентимему потрібно:

- визначити структуру повного силогізму: більший, менший засновок, висновок;

- з'ясувати, що таке ентимема. Ентимема – це скорочений силогізм, у якому пропущено один із елементів – один із засновків, або висновок;

- переформулювати даний силогізм на ентимему з пропуском більшого засновку. Для цього необхідно вилучити загальне положення, залишити менший засновок і висновок. Отримаємо:

«ПП «Баланс» веде бухгалтерський облік відповідно до законодавства.

Отже, ПП «Баланс» формує фінансову звітність належним чином». Або сформулюємо більш природною мовою: «ПП “Баланс” формує фінансову звітність належним чином, оскільки воно веде бухгалтерський облік відповідно до законодавства».

- переформулюємо силогізм на ентимему з пропуском меншого засновку. Необхідно вилучити судження про конкретний випадок, залишити загальне правило і висновок. Отримаємо: «Усі підприємства, які ведуть бухгалтерський облік відповідно до законодавства, формують фінансову звітність належним чином. Отже, ПП «Баланс» формує фінансову звітність належним чином». Або сформулюємо більш природною мовою: «ПП «Баланс» формує фінансову звітність належним чином, адже ведення бухгалтерського обліку відповідно до законодавства передбачає належне формування фінансової звітності».

- ентимема з пропуском висновку. Необхідно залишити обидва засновки і не формулювати висновок прямо. Отримаємо: «Усі підприємства, які ведуть бухгалтерський облік відповідно до законодавства, формують фінансову звітність належним чином. ПП «Баланс» веде бухгалтерський облік відповідно до законодавства». Або більш природною мовою: «ПП «Баланс» веде бухгалтерський облік відповідно до законодавства, а всі підприємства, які ведуть бухгалтерський

облік відповідно до законодавства, формують фінансову звітність належним чином».

- перевірити логічну правильність, тобто потрібно переконатися, що після скорочення логічний зв'язок зберігається, пропущений елемент можна однозначно відновити, зміст термінів не змінюється.

ТЕМА 9.

Логічна аргументація та її форми

Тема практичного заняття № 10:

Структура та логічні форми аргументації

Ключові поняття: логічна аргументація, раціональне обґрунтування, теза, аргумент, демонстрація, доведення, пряме доведення, непряме доведення, спростування, суперечка, перевірка гіпотези, демонстративне міркування, недемонстративне міркування, переконування, критика аргументації, коректність аргументації.

Мета заняття: сформувати у здобувачів розуміння логічної аргументації як форми раціонального обґрунтування позиції, розкрити структуру аргументації та її основні форми, а також розвинути навички аналізу й оцінювання правильності та обґрунтованості міркувань.

Завдання:

- з'ясувати сутність аргументації та її роль у раціональному мисленні;
- охарактеризувати логічний і комунікативний аспекти аргументації;
- розкрити співвідношення аргументації, пояснення та переконування;
- визначити структуру аргументації та функції тези, аргументів і демонстрації;
- проаналізувати вимоги до тези, аргументів і демонстрації;
- навчитися виявляти логічні помилки щодо тези, аргументів і демонстрації;
- охарактеризувати основні форми аргументації: доведення, спростування, суперечку та перевірку гіпотези;
- розмежувати демонстративні та недемонстративні способи обґрунтування;
- сформувати навички оцінювання логічної правильності й обґрунтованості міркувань;
- розвинути вміння застосовувати логічну аргументацію під час побудови власної позиції та формулювання професійного висновку.

Питання практичного заняття:

1. Аргументація як форма раціонального обґрунтування позиції. Логічний і комунікативний аспекти аргументації.
2. Співвідношення аргументації, пояснення та переконування.
3. Структура аргументації:
 - 3.1. Теза: поняття, вимоги до формулювання, типові логічні помилки;
 - 3.2. Аргументи: поняття, вимоги до аргументів, типові логічні помилки;
 - 3.3. Демонстрація: поняття, вимоги до логічного переходу, типові логічні помилки.
4. Форми аргументації та їх логічна характеристика:
 - 4.1. Доведення як форма логічного обґрунтування;
 - 4.2. Спростування та його основні способи;
 - 4.3. Суперечка як форма аргументації;
 - 4.4. Перевірка гіпотези та її логічне значення.
5. Демонстративні та недемонстративні способи обґрунтування.

Практичні завдання

Рівень 1

1. Визначте елементи аргументації (тезу, аргументи, демонстрацію):
 - 1.1. Дотримання правил академічної доброчесності є необхідною умовою якісної освіти, оскільки порушення цих правил знижує довіру до результатів навчання.
 - 1.2. Підприємство повинно своєчасно сплачувати податки, адже це передбачено податковим законодавством.
 - 1.3. Використання складних паролів підвищує рівень захисту акаунтів, тому користувачам слід уникати простих комбінацій.
2. Визначте, про що йдеться у наведених прикладах: про аргументацію, пояснення чи переконування:
 - 2.1. Сонячне затемнення виникає тоді, коли Місяць опиняється між Землею і Сонцем.
 - 2.2. Тобі варто регулярно займатися спортом, адже це позитивно впливає на здоров'я.
 - 2.3. Підприємство отримало збитки через зменшення обсягів продажу.

Рівень 2

3. Визначте, які логічні помилки допущено у наведених прикладах:

3.1. Цей студент добре виступає на семінарах, отже, його позиція завжди правильна.

3.2. Усі мої знайомі користуються саме цим банком, тому він є найкращим.

3.3. Ти не можеш критикувати цей законопроект, оскільки не є депутатом.

3.4. Потрібно прийняти це рішення, тому що так робили завжди.

4. Визначте, який спосіб обґрунтування використовується у наведених прикладах – демонстративний чи недемонстративний:

4.1. Усі договори, укладені відповідно до закону, мають юридичну силу. Цей договір укладений відповідно до закону. Отже, він має юридичну силу.

4.2. Після впровадження нової системи обліку прибутки підприємства зросли, тому ця система, ймовірно, є ефективною.

4.3. Більшість успішних компаній використовують цифрові технології, тому підприємству також варто їх впроваджувати.

Рівень 3

5. Проаналізуйте наведені фрагменти аргументації: визначте тезу, аргументи, спосіб обґрунтування та можливі логічні помилки:

5.1. Необхідно обмежити використання мобільних телефонів під час занять, оскільки вони відволікають студентів і знижують концентрацію уваги. Більшість викладачів також підтримують таку позицію.

5.2. Підприємству слід перейти на електронний документообіг, адже це пришвидшує обробку інформації та зменшує витрати на паперові носії. Багато сучасних компаній уже використовують такі системи.

5.3. Цей кандидат буде хорошим керівником, тому що він упевнено виступає перед аудиторією та справляє позитивне враження.

6. Побудуйте власну аргументацію на одну із запропонованих тем. Визначте тезу, наведіть не менше трьох аргументів та покажіть логічний зв'язок між ними:

Тема 1. Чи повинна людина нести відповідальність за інформацію, поширену в соціальних мережах?

Тема 2. Чи можна вважати цифрове стеження виправданим заради безпеки суспільства?

Тема 3. Чи може онлайн-освіта повноцінно замінити традиційне навчання?

Методичні вказівки до теми

Вивчення цієї теми є завершальним етапом опанування курсу логіки, оскільки вона узагальнює знання про форми мислення та способи побудови обґрунтованих міркувань. Особливу увагу слід приділити структурі аргументації, вимогам до тези, аргументів і демонстрації, а також логічним критеріям оцінювання правильності аргументації. Важливо навчитися розрізняти доведення, спростування, пояснення та переконування, а також демонстративні й недемонстративні способи обґрунтування.

Під час виконання практичних завдань рекомендується послідовно визначати тезу, аргументи та демонстрацію, аналізувати логічний зв'язок між ними, виявляти можливі логічні помилки й оцінювати обґрунтованість висновків. Особливу увагу слід приділяти побудові власної аргументації з використанням чітких, логічно пов'язаних і достатніх аргументів.

Алгоритм виконання деяких завдань

Завдання 5

«Більшість моїх друзів читають новини саме з цього сайту, отже, інформація на ньому завжди є достовірною».

Для аналізу наведеного фрагмента аргументації необхідно:

- визначити тезу й аргументи міркування. Потрібно встановити, яке твердження обґрунтовується та на яких підставах воно ґрунтується;
- проаналізувати логічний зв'язок між аргументами і тезою. Необхідно з'ясувати, чи є наведені аргументи достатніми для обґрунтування висновку;
- визначити, чи допущено логічну помилку. У наведеному прикладі використано помилку «звернення до більшості» (*argumentum ad populum*), оскільки достовірність інформації обґрунтовується лише її популярністю;
- зробити підсумковий висновок щодо правильності аргументації та пояснити, чому наведене обґрунтування є логічно недостатнім.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ЗАЛІКУ

1. Предмет логіки та її місце в системі наук.
2. Значення логіки для професійної підготовки юриста.
3. Логіка і мова. Поняття знаку.
4. Ім'я, предикатор і поняття як способи вживання мовних виразів.
5. Виникнення та основні етапи розвитку логіки.
6. Загальні логічні методи пізнання (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, абстрагування, узагальнення).
7. Поняття як форма мислення, його структура.
8. Види понять за обсягом.
9. Види понять за змістом.
10. Відношення між поняттями. Кола Ейлера.
11. Узагальнення та обмеження як логічні операції над поняттями.
12. Визначення поняття (дефініція). Структура визначення.
13. Види визначень і прийоми, що замінюють визначення.
14. Правила визначення та типові порушення.
15. Поділ поняття: структура та види.
16. Логічні правила поділу і типові помилки.
17. Дескриптивні та модальні висловлювання. Судження як форма мислення.
18. Прості атрибутивні судження: структура.
19. Види простих суджень за кількістю та якістю.
20. Розподіленість термінів у судженні.
21. Відношення між простими атрибутивними судженнями. Логічний квадрат.
22. Кон'юнкція: логічна форма, таблиця істинності.
23. Диз'юнкція: логічна форма, види, таблиця істинності.
24. Імплікація: структура, логічна форма, таблиця істинності.
25. Еквіваленція: структура, логічна форма, таблиця істинності.
26. Заперечення як логічна операція. Заперечні складні судження: різновиди та особливості.
27. Загальна характеристика модальних висловлювань. Види модальності.
28. Деонтичні висловлювання: структура і види.
29. Оціночні висловлювання: структура та умови коректності.
30. Запитання як особлива форма висловлювання. Структура та види.
31. Правила постановки запитань. Логічні помилки у формулюванні запитань.
32. Закон тотожності.
33. Закон несуперечності.
34. Закон виключеного третього.

35. Закон достатньої підстави.
36. Умовивід як форма мислення. Структура умовиводу.
37. Безпосередні умовиводи як вид дедукції.
38. Перетворення як вид безпосереднього умовиводу: структура та логічна схема.
39. Обернення як вид безпосереднього умовиводу: види та умови правильності.
40. Протиставлення предикатів як вид безпосереднього умовиводу: логічна форма та правила побудови.
41. Простий категоричний силогізм: структура та аксіома силогізму.
42. Загальні правила простого категоричного силогізму.
43. Фігури силогізму та їх логічна відмінність.
44. Ентимема: структура та різновиди.
45. Умовно-категоричні умовиводи. Правильні модуси (*modus ponens*, *modus tollens*).
46. Помилкові модуси умовного силогізму.
47. Висновки з еквіваленції.
48. Висновки із суто умовних засновків.
49. Розділово-категоричні умовиводи та умови їх правильності.
50. Лематичні міркування: структура і види.
51. Умовно-розділові умовиводи.
52. Індуктивні умовиводи: структура та види. Умови надійності індуктивних висновків.
53. Висновки за аналогією: структура і види. Умови надійності міркувань за аналогією.
54. Абдукція як вид міркування.
55. Аргументація як форма мислення. Структура аргументації.
56. Доведення: структура та види.
57. Логічні вимоги до тези. Типові помилки щодо тези.
58. Логічні вимоги до аргументів. Типові помилки щодо аргументів.
59. Логічні вимоги до форми доведення.
60. Спростування: структура і види.
61. Суперечка як форма аргументації. Види суперечки.
62. Обов'язкові правила ведення суперечки.
63. Заборонені прийоми та псевдоаргументи.
64. Гіпотеза: висунення, перевірка, логічні вимоги.
65. Софізми, логічні парадокси та когнітивні упередження.

РЕКОМЕНДОВАНИЙ ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ

Основні джерела

1. Логіка : навчально-методичний посібник для підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальностей D8 «Право» та K9 «Правоохоронна діяльність» [Електронне видання] / уклад.: Т. О. Крижановська, Л. В. Токар ; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2026. 188 с. URL: Режим доступу: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/edc9c7b9-d9cb-4176-b83b-92b0a4f2b9fa/content>
2. Логіка : підручник / О. М. Юркевич, С. В. Качурова, О. П. Невельська-Гордєєва та ін.; за заг. ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2022. 220 с.
3. Логіка для юристів: підручник / В.С. Бліхар, В.В. Левкулич, М.М. Олексюк, Б.Б. Шандра, В.Ю. Свищо, О.І. Матвієнко. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2022. 316 с.
4. Матюшина І. І. Логіка : практикум. Одеса : Фенікс, 2023. 70 с.
5. Смазнова І. С., Сумарокова Л.М., Матюшина І.І., Токар Л.В. Теорія та практика аргументації : навч.-метод. посіб. [Електронне видання]; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2023. 88 с.
6. Тимошенко О. І., Ягодзінський С. М. Логіка та критичне мислення: підручник для закладів вищої освіти. К.: Європейський університет, 2024. 252 с.

Допоміжні джерела

7. Гнатюк Я. С. Завдання з логіки та методики їх розв'язання. Івано-Франківськ: Видавець Третяк І.Я., 2007. 80 с.
8. Зленко Н., Пономаренко Т. Юридична логіка: навчальний посібник. Суми: ФОП Цьома С.П., 2025. 168 с.
9. Крижановська Т. О. Формальна логіка аргументації у правовому дискурсі. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2025. №4 (67). С. 89 – 99. DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.67.342242>

10. Крижановська Т. О. Логічний аналіз негативності у правовому мисленні. *Вісник гуманітарних наук*. 2026. № 15. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18409380>
URL: <https://h-visnyk.com.ua/index.php/home/article/view/379/390>
11. Крижановська Т. О. Логічні парадокси нормативних висловлювань у праві. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2025. № 56. С. 76–81. DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v056.2025.12>
12. Крижановська Т. О., Токар Л. В. Логічна типологія правової невизначеності: теоретико-методологічні засади. *Науковий вісник Ужгородського національного Університету. Серія: Право*. 2026. Вип. 93. Ч. 5. С. 438–445. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.5.57>
13. Крижановська Т.О., Токар Л.В. Логічна типологія правової невизначеності: прояви та механізми подолання у правозастосуванні. *Науковий вісник Ужгородського національного Університету. Серія: Право*. 2026. Вип. 94. Ч. 4. С. 252–258. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.4.36>
14. Логіка: навчальний посібник / С. В. Сторожук, І. М. Гоян, І. С. Матвієнко. Київ: Вадекс, 2020. 370 с.
15. Логіка: навчальний посібник; уклад.: Кожушко Т. В., Фуркало В. С., Мартиненко Л. Б. Умань : Візаві, 2020. 156 с.
16. Матюшина І.І. Сумарокова Л.М. Сучасні аргументативні практики: логіко-комунікативні критерії ефективності / Філософські аспекти дослідження каузальності в соціально-гуманітарній сфері: монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 242–314.
17. Токар Л. В. Вчинок як аргумент / Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 1. С. 28–31. URL: <https://hdl.handle.net/11300/25969>
18. Шепетяк О. М. Логіка. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Фенікс, 2015. 256 с.
19. Dayton E., Rodier K. Critical Thinking, Logic, and Argument: An Introduction [Electronic resource]. Athabasca : AU Press, 2024. 398 p. URL: https://www.aupress.ca/app/uploads/OER-202403_Dayton_Rodier_2024-Critical-Thinking-Logic-and-Argument.pdf
20. Facione P. A. Critical Thinking: What It Is and Why It Counts [Electronic resource]. Insight Assessment, 2020. 30 p. URL:

https://www.researchgate.net/publication/251303244_Critical_Thinking_What_It_Is_and_Why_It_Counts

21. Hurley P. J., Watson L. A Concise Introduction to Logic [Electronic resource]. 13th ed. Boston : Cengage Learning, 2018. 736 p. URL: <https://ia600100.us.archive.org/21/items/introducao-a-logica-harry-j-gensler/A%20Concise%20Introduction%20to%20Logic%2C%2013th%20Edition%20by%20Patrick%20J.%20Hurley%2C%20Lori%20Watson%20%28z-lib.org%29.pdf>
22. Van Cleave M. Introduction to Logic and Critical Thinking [Electronic resource]. Lansing Community College, 2020. 235 p. URL: <https://drive.google.com/file/d/0B-rkbctcWjo3OFhGODNSYTZPMVU/view?resourcekey=0-iGfOufS0tNI2MRQa64ITng>

Ресурси відкритого доступу

23. Ігри з логікою, або як приборкати блукаючий розум. Ірина Хоменко. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=yc2rZMOQX6U>
24. Логіка і критичне мислення. Алгоритми VS помилки людей. Вплив технологій. URL: https://www.youtube.com/watch?v=OWm_aiTqTkc&t=4s
25. Положення про організацію освітнього процесу в Національному університеті «Одеська юридична академія». URL: <https://www.onua.edu.ua/ua/dokumenty-pro-osvitniu-dijalnist/7844-polozhennya-pro-organizatsiyu-osvitnogo-protsesu-v-nu-oua>
26. Український логічний портал. URL: <http://logic.net.ua/>
27. DeLancey, Craig. A Concise Introduction to Logic. SUNY Oswego. 2017. URL: <https://knightscholar.geneseo.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1002&context=oer-ost>
28. Open Logic Project. URL: <https://openlogicproject.org/>

Навчальне видання

Тетяна Олександрівна Крижановська

ЛОГІКА

методичні рекомендації до практичних занять

для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

для всіх спеціальностей

Електронне видання

В авторській редакції